

POJĘCIA HISTORYCZNE

<http://historia.zspnowe.com.pl>

A

Abordaż – przybicie do burty statku i zdobycie go walką wręcz
Abolicjonizm – ruch na rzecz zniesienia niewolnictwa działający w XVII–XIX wieku w Ameryce
Absolutyzm – forma rządów, w której całość władzy sprawuje władca
Anarchia – nieład, bezkrólewie
Anarchizm – ruch społeczno polityczny, którego postulatem jest zniesienie państwa, jako instytucji przyczyniającej się do nierówności w społeczeństwie
Aneksja – wcielenie przez państwo terytorium należącego do innego państwa
Anglikanizm – odłam protestantyzmu reprezentowany przez angielski kościół
Animoszja – niechęć, uraza, pretensja
Anschluss – program włączenia Austrii do państwa niemieckiego
Antagonizm – wrogość, konflikt, złe stosunki
Antropogonia – mitologiczne lub religijne wyobrażenie o pochodzeniu człowieka
Arbitraż – procedura rozstrzygnięcia sporów za zgodą stron przez wyznaczoną do tego instytucję
Arkebus – od XV-XVII wieku rusznica, borń palna ręczna albo osadzona na lawecie (używana powszechnie przez hiszpańskich konkwistadorów na początku XVI wieku)
Armator – właściciel statku lub okrętu
Asceza – ograniczenie potrzeb życiowych (np. przez post)
Asymilować – wchłaniać poprzez oddziaływanie własnej kultury
Autochtoni – rdzenni mieszkańcy, tubylcy (Papuasi-na terenie Papui i Nowej Gwinei, Masajowie czy Pigmeje na obszarze Afryki)
Abdykacja – zrzeczenie się korony (np. Przez Napoleona Bonaparte we Francji na początku XIX wieku)
Alianci – w czasie I wojny światowej określenie głównych przeciwników państw centralnych, a w czasie II wojny światowej państwa koalicji antyniemieckiej
Arrasy – tkaniny artystyczne wywieszane na ścianach
Artykuły Henrykowskie – główne zasady ustroju Rzeczypospolitej, m.in. gwarancja tolerancji religijnej, prawo wypowiedzenia posłuszeństwa królowi nie przestrzegającemu praw i przywilejów. Nazwa pochodzi od elekcyjnego władcy Rzeczypospolitej Henryka Walezego

B

Banita – wygnaniec
Banicja – wygnanie z kraju
Barbakan – element średniowiecznej fortyfikacji stałej. Okrągła budowla ze strzelnicami, wysunięta poza obręb murów obronnych i połączona z nimi krętymi przejściami. Zamykał wejście do miasta i ostaniał główną bramę
Bastard – potomek królewski ze związku pozamałżeńskiego
Bazylika – w starożytnej architekturze greckiej budowla urzędowa archonta basileusa, w rzymskiej - hala sądowo-targowa na forum, w architekturze chrześcijańskiej jest to kościół przynajmniej trójnawowy, o nawie środkowej wyższej i szerszej od pozostałych, w Kościele katolickim tytuł honorowy niektórych świątyń
Białe Plamy – fragmenty dziejów nieopisane przez historyków z powodu zakazu władz
Bohema – środowisko artystyczne odznaczające się swobodnym stylem życia

Bojarzy – arystokracja feudalna na wschodniej i południowej Słowiańszczyźnie oraz w Mołdawii i Wołoszczyźnie; na wschodnich terenach Rzeczypospolitej określenie chłopów wolnych od pańszczyzny w zamian za pomocniczą służbę wojskową lub przewóz korespondencji

Buddyzm – system filozoficzny stworzony przez Buddę, głoszący, iż celem życia człowieka jest wyzwolenie się do cierpienia i osiągnięcia stanu nirwany, według buddystów droga do tego prowadzi poprzez kolejne, coraz doskonalsze wcielenia zależne od przestrzegania zasad moralnych, praktykowania ascezy i medytacji

Bulla – dokument o dużym znaczeniu (zwykle zaopatrzony w pieczęć), dawniej wydawany przez panującego lub papieża

Buława – kościany przedmiot z wywierconym na końcu otworem, niekiedy zdobiony rysunkami. Mogła stanowić oznakę władzy lub mieć jakieś zastosowanie w obrzędach magicznych.

Burmistrz – wysoki urzędnik miejski pełniący funkcję głowy miasta

Burżuazja – termin używany od XV wieku w odniesieniu do najbogatszych mieszkańców miast

Busola – przyrząd wyposażony w igłę magnetyczną wskazującą swym położeniem strony świata

C

Caballero – inaczej szlachcic, kawaler

Cech – stowarzyszenie samodzielnych rzemieślników miejskich o wspólnej specjalności, miał na celu obronę interesów rzemiosła, oraz podniesienie jego poziomu. Członkowie cechu pomagali sobie wzajemnie, a w razie niebezpieczeństwa wspólnie bronili miasta na wyznaczonych odcinkach. Cechy posiadały własne chorągwie w kościele, a czasem i kaplice, brały udział we wspólnych uroczystościach religijnych

Chan – tytuł władcy u ludów tureckich i mongolskich

Charyzmatyczny – cechy osobowości dające autorytet i posłuch

Corrida – wyścigi, zapasy atletów

Corrida – wyścigi, zapasy atletów

Corrida – wyścigi, zapasy atletów

Cuma – lina, którą uwiązuje się statek u nabrzeża

Cytadela – twierdza zbudowana w mieście, służąca do jego obrony lub utrzymania władzy nad mieszkańcami

Cywilizacja – efekty działań ludzkich zmierzających do opanowania sił przyrody zaspokojenia potrzeb materialnych

kultura społeczeństw rozwiniętych, cechująca się m.in. istnieniem instytucji państwa, systemu prawa, nauki i techniki, sztuki, literatury religii i filozofii

Czarna śmierć – epidemia dżumy w Europie w latach 1347-50. Pochłonęła ok. 1/3 mieszkańców zachodniej Europy i stała się jedną z przyczyn depresji gospodarczej XIV-XV wieku

Czeladź – pachołkowie i woźnice znajdujący się przy wojsku dawnej Rzeczypospolitej, nie zaliczani do składu tego wojska

Cześnik – w Polsce do XIV wieku urzędnik nadworny opiekujący się piwnicą panującego; później tytuł honorowy.

Czynsz – w średniowieczu danina w pieniądzu lub w naturze ze strony poddanych na rzecz właścicieli gruntów. Z czasem została zastąpiona pańszczyzną, lecz powróciła w połowie XVIII wieku

D

Danina – obowiązkowe świadczenie poddanych na rzecz państwa

Deizm – kierunek filozoficzno-teologiczny odrzucający bezpośrednie kierowanie światem przez Boga,

uważanego jedynie za stwórcę i prawodawcę
Dekadencki – schyłkowy, noszący cechy zapowiadające upadek
Dekolonizacja – proces likwidacji imperiów kolonialnych zapoczątkowany po II wojnie światowej
Dekomunizacja – działania mające na celu oczyszczenie z życia publicznego pozostałości komunistycznego totalitaryzmu
Demagog – w starożytnych Atenach przywódca ludu, dzisiaj polityk wypierający za pomocą umiejętności retorycznych wpływ na opinię publiczną
Demokracja – forma ustroju w starożytnych Atenach, gdzie władze sprawowali obywatele w sposób bezpośredni, poprzez uczestnictwo w zgromadzeniach ludowych
Demokracja szlachecka – ustrój w państwie, zachodzący wówczas, gdy szlachta stała się jedyną grupą, która decydowała o prawach i zajmowała urzędy w państwie
Denominacja – wymiana pieniędzy polegająca na zmniejszeniu ich nominału, przy zachowaniu tej samej wartości
Denuncjacja – tajne doniesienie, oskarżenie, donos
Deportacja – wydalenie, zesłania (np. Polaków na Sybir podczas zaborów)
Deputacja – grupa osób wyznaczonych do pełnienia jakiejś określonej czynności, zadania; komisja
Despotia teokratyczna – ustrój, w którym jednostka sprawuje nieograniczoną władzę, będąc jednocześnie zwierzchnikiem religijnym lub wręcz wcieleniem bóstwa
Detronizacja – usunięcie króla z tronu przy użyciu siły
Dewaluacja – ustawowe obniżenie wartości waluty danego państwa w stosunku do złota lub walut zagranicznych
Dogmat – twierdzenie przyjmowane za pewnik nie podlegający krytyce
Doktryna – ogół spójnych poglądów i założeń będących podstawą danej koncepcji (np. religijnej)
Dryf – znoszenie statku przez wiatr lub prąd
Dyktator – za czasów republiki urzędnik mianowany w kryzysowych sytuacjach, skupiający władzę cywilną i wojskową
Dyrektoriat – pięcioosobowy organ rządzący we Francji w latach 1795–1799, ich rządy wyrażały troskę wyłącznie o interesy zamożnych obywateli
Dysydenci – działacze partii komunistycznych w krajach bloku wschodniego, którzy przeszli do opozycji, krytykując władzę za odejście od socjalistycznych ideałów
Dysydenci (różnowiercy) – ogólne określenie wyznawców religii innej niż panująca; w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku określenie członków Kościołów niekatolickich, głównie protestantów
Dynastia – rodzina panująca w królestwie, w której władza przechodzi z ojca na syna
Dysydenci (różnowiercy) – ogólne określenie wyznawców religii innej niż panująca; w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku określenie członków Kościołów niekatolickich, głównie protestantów
Dziesięcina – opłata na rzecz kościoła w wysokości jednej dziesiątej plonów lub dochodów

E

Egalitaryzm – dążenie do wprowadzenia równości między ludźmi (z francuskiego egalite-równość)
Egzekucja dóbr – godziła w podstawy majątkowe możnowładców, miała zapewnić stałe dochody skarbowi państwa
Egzekucja sądowa – postępowanie prowadzone przez organy sądowe w celu wykonania prawomocnego wyroku
Ekskomunika – w Kościele katolickim kara pozbawiająca praw uczestniczenia w życiu Kościoła (nabożeństwach, urzędach)-w średniowieczu taka sytuacja dotknęła władcę Cesarstwa Niemieckiego Henryka IV który był zmuszony ukorzyć się pod murami Canossy wobec papieża I jego władzy
Eksterytorialny – wyłączenie na mocy umowy międzynarodowej spod miejskiego prawa (np.

Eksterytorialna autostrada I linia kolejowa której domagali się Niemcy z kanclerzem Adolfem Hitlerem na czele wobec II Rzeczypospolitej)

Elekcja "vivente rege" – wybór następcy za życia panującego

Elektor – tytuł tych władców Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego, którym dziedzicznie przysługiwało prawo wyboru cesarza (króla), należeli do nich: palatyn reński, książę saski, margrabia brandenburski oraz król czeski; godność elektorów posiadali także trzej arcybiskupi: Moguncji, Trewiru i Kolonii

Embargo – zakaz przywozu lub wywozu określonych towarów do innego państwa

Empiryzm – kierunek filozoficzny głoszący, że nie ma prawa bytu to, co nie może być sprawdzone poprzez doświadczenia

Encomienda – to system kontroli nad Indianami w koloniach hiszpańskich w Ameryce (XVI-XVIII wiek).

Nadziały ziemi z Indianami, z prawem ściągania z nich danin i korzystania z pracy w zamian za opiekę i chrystianizację, nadawane konkwistadorom lub osadnikom hiszpańskim (encomendero)

Epigon – kontynuator przeżywającego się kierunku artystycznego, umysłowego, politycznego

Episkopat – ogół biskupów w danym kraju

Epoka historyczna- okres w dziejach wyróżniający się własną, odrębną specyfiką; wspólna dla całej ludzkości

Epos – poemat oparty na mitach i podaniach o legendarnych bohaterach

Etos – zespół norm i wartości właściwych danej grupie lub zajęciu

F

Falanga – zwarty szyk bojowy, złożony z 4 – 8 szeregów hoplitów; formację falangi udoskonalili

Macedończycy (panowanie władcy Aleksandra Wielkiego), zwiększając liczbę szeregów oraz zmieniając uzbrojenie

Falkonet – aemat polowa, używana na statkach wojennych i handlowych

Federacja – związek państw posiadający wspólne instytucje, którym członkowie część władzy

Feudalizm - model państwa, społeczeństwa i gospodarki, charakteryzuje się istnieniem hierarchii zależności wasalnych

Filozofia – dążenie do poznania istoty bytu i sensu życia za pomocą rozumu, filozofię dzieli się na naukę o bycie, poznaniu i wartościach

Folwark – należące do pana feudalnego duże gospodarstwo rolne, którego produkty przeznaczone były na sprzedaż, a główną siłą roboczą byli chłopci pańszczyźniani

Frakcja – ugrupowanie wewnątrz stronnictwa politycznego

Faktoria – europejska osada handlowa w koloniach

Faktor (Faktorzy) – osoba upoważniona przez przedsiębiorców do prowadzenia w ich imieniu działalności handlowej

Faraon – król, absolutny władca starożytnego Egiptu, utożsamiany z synem boga Re (słowo Faraon oznacza wielki dom)

Feudalizm – jest to system społeczno-gospodarczy i ustrój polityczny średniowiecznej Europy. Polegał na istnieniu hierarchii zależności. Kolejne stopnie tych zależności tworzyły, tzw. drabinę feudalną. Na jej wierzchołku był król, potem duchowni, niżej - rycerstwo, a na dole - chłopci. Zwierzchnika nazywano seniorem, a jego poddanego wasalem. Senior posiadał ziemię z włościami, którą nadzorowali jego wasalowie

Fircyk – pogardliwie o osobie naśladowującej kulturę zagranicznych państw

Floren – złota moneta o masie ok. 3,5 g, bitwa we Florencji od 1252 roku. Od XIV wieku naśladowana w wielu krajach europejskich, także sporadycznie w Polsce (ok. 1331-1501). W XVI wieku nazwa wyparta przez ducat. W Polsce XV-XVIII wieku określenie złotego polskiego

Folwark – gospodarstwo wiejskie pana. Początkowo jego zadaniem było zaspokojenie potrzeb własnego dworu, potem folwark zaczął produkować produkty rolne na handel. W folwarku pracowali chłopcy w zamian za prawo użytkowania swych niewielkich gospodarstw

Fregata – żagłowiec o 3 masztach rejonowych

Fronda – francuski ruch polityczny, opozycyjny wobec rządów absolutnych. W latach 1648-49 fronda parlamentu dążyła do zwiększenia roli stanu trzeciego. W latach 1649-53 fronda książąt była buntem przeciwko rządowi Mazarina. Stłumiona

Fryz – w architekturze poziomy pas rzeźbiony lub malowany, zdobący ściany

G

Galeona – okręt wojenny używany m.in. przez Hiszpanów w trakcie XV-XVIII wieku, często był to uzbrojony statek handlowy

Genealogia – lista przodków lub rodowód

Germanizacja – zmuszanie kogoś do przyjmowania języka, kultury i obyczajów niemieckich.

Geruzja – rada starców w Sparcie, składa się z 28 gerontów wybieranych dożywotnio

Getto – część miasta przymusowo wydzielana na miejsce zamieszkania mniejszości narodowych lub religijnych

Globalizacja – proces powstawania więzi gospodarczych i kulturalnych o zasięgu światowym

Gremium – ogół członków jakiegoś zespołu, grupy

Galar – dawny polski rzeczny statek wiosłowy używany do jednorazowego transportu towarów w dół rzeki; bardzo rozpowszechniony w XVIII wieku.

Gospodarka ekstensywna – czyli zwiększanie produkcji rolnej przez zwiększenie terenu uprawy (w średniowieczu tereny na wschód od rzeki Łaby)

Gospodarka intensywna – czyli zwiększanie produkcji rolnej w wyniku zastosowania nowoczesnych maszyn rolniczych (w średniowieczu tereny na zachód od rzeki Łaby)

Gringo – z hiszpańskiego przybłęda, włóczęga

Grobla – sztuczny wał ziemny oddzielający tereny rolne od głównego nurtu rzeki

H

Hakata – niemiecka organizacja nacjonalistyczna, celem było wspieranie germanizacji ziem zaboru pruskiego, głównie przez antypolskie działania propagandowe

Haracz – danina, którą składali sułtanowi tureckiemu chrześcijańscy poddani

Hegemonia – dominacja nad innymi państwami, państwami, narodami

Hellenizacja – przyjmowanie greckich obyczajów, kultury i języka przez inne ludy

Herezja – pogląd religijny uznany za sprzeczny z oficjalną doktryną

Hidalgo – szlachcic hiszpański

Hieroglify – pismo obrazkowe starożytnego Egiptu (inne rodzaje pisma w Egipcie demotyczne ludowe oraz hieratyczne czyli kapłańskie)

Historia – nauka badająca dzieje kultury i cywilizacji na podstawie źródeł historycznych

Holk – niewielki statek żaglowy, używany był m.in. w XV-XVI wieku na terenie Bałtyku (inne statki: kogga)

Holokaust – eksterminacja Żydów dokonana przez nazistów

Hołd lenny – ceremonia łącząca nadanie lenna z hołdem wasalnym składanym przez lennika

Hoplita – ciężkozbrojny piechur grecki, waga uzbrojenia wynosiła 35 kilo

Hołd – ceremonia publicznego składania przysięgi wierności przez wasala seniorowi

Hospodar – tytuł władców Mołdawii i Wołoszczyzny; także ruski tytuł wielkiego księcia litewskiego w XV i XVI wieku

Hufnica – to lekkie działo o krótkiej lufie, strzelające kulami kamiennymi; używane w XV-XVI wieku do bezpośredniego wsparcia wojsk na polu walki

Hugenoci – wyznawcy kalwinizmu we Francji w XVI i XVII wieku. W 1559 roku zwołali pierwszy synod, ogłosił zasady wiary i utworzyli organizację kościelną. Zwalczani przez katolików w czasie wojen religijnych (1562-98, z przerwami). Zrównani w prawach w 1598 roku mocą edyktu nantejskiego, ponownie prześladowani po jego odwołaniu w 1685 roku. Równouprawnieni z katolikami przez rewolucję francuską (1789-99) i "Kodeks Napoleona"

Humanizm – kierunek w filozofii głoszący, że wszystko co związane z człowiekiem zasługuje na zainteresowanie

Husaria – od połowy XVI do XVIII wieku polska ciężka jazda zaopatrzona w kopie i miecze, nosząca zbroję ze skrzydłami u ramion

Husytyzm – ruch religijno-reformatorski i narodowy zapoczątkowany w Czechach przez Jana Husa na początku XV wieku, skierowany przeciwko władzy politycznej papieża, zależności Czech od Niemiec i ustrojowi feudalnemu

I

Ideologia totalitarna-ideologia głosząca kontrolę państwa nad wszystkimi strefami życia obywateli (np. komunizm faszyzm)

Ikonoklazm – ruch religijny w Kościele wschodnim zakazujący oddawania czci obrazom i posągom

Imbir – roślina hodowana w Indiach Wschodnich, jej korzeń używany jest jako przyprawa i wchodzi w skład wielu lekarstw, imbir był sprowadzany do Europy od XV wieku

Immunitet – w średniowieczu całkowite lub częściowe zwolnienie ludności w dobrach feudalnych od powinności na rzecz państwa (immunitet ekonomiczny) lub wyłączenie jej spod sądownictwa panującego (immunitet sądowy); immunitet oddawał władzę publicznoprawną nad ludnością terenu immunizowanego panu feudalnemu

Imperializm – polityka mocarstw zmierzająca do poszerzenia globalnych wpływów w celu budowy własnych imperiów

Imperium – państwo powstałe przez podporządkowanie sobie, zwykle wskutek podboju, innych państw i obszarów, wykorzystujące ich zasoby naturalne i gospodarcze do własnych celów

Indoktrynacja- działania mające na celu wpojenie obywatelom zachowań i systemu wartości, pożądanych przez władzę

Industrializacja – proces szybkiego rozwoju przemysłu w stosunku do innych dziedzin gospodarki

Infant – w Hiszpanii i Portugalii tytuł książąt domu panującego

Inflacja – wzrost cen towarów, spowodowany spadkiem wartości pieniądza

Infrastruktura – podstawowe urządzenia i instytucje usługowe niezbędne do funkcjonowania gospodarki i społeczeństwa

Inkorporacja – wcielanie do danego państwa pewnych obszarów jako jego części składowych

Insurekcja – dawniej zbrojne wystąpienie ludności przeciw istniejącej władzy, powstanie

Internacjonalizm – uznanie prymatu więzi ponadnarodowych nad narodowymi

Interrex- osoba zastępująca króla w okresie bezkrólewia

Interwencjonizm – polityka aktywnego oddziaływania państwa na przebieg procesów gospodarczych w celu zmniejszenia bezrobocia

Inwestytura – ceremonia przekazania lenna wasalowi przez seniora

Inwigilacja – obserwacja, nadzór, szpiegowanie

Irygacja – sztuczne nawadnianie terenów rolnych poprzez rozprowadzanie wody przez wykopane kanały

Izba poselska – izba posłów ziemskich

Izolacjonizm – kierunek ograniczający cele polityki zagranicznej do ochrony interesów własnego państwa

J

Janczarzy – wyborowa piechota turecka utworzona w XIV wieku z młodych jeńców chrześcijańskich, zmuszonych do przyjęcia religii Islamu
Jard – angielska miara długości-około 91,5 centymetra
Jatki – sklepy z wyrobami mięsnymi
Judaizm – religia Żydów , jedna z najstarszych religii świata ,religia monoteistyczna (wiara w jednego Boga)
Jurysdykcja – uprawnienie organu państwa do rozstrzygania spornych spraw; również obszar objęty kompetencją danego organu

K

Kampania wrześniowa– to wojna obronna Polski w 1939 roku
Kanclerz – dostojnik kierujący kancelarią sprawował nadzór nad polityką zagraniczną
Kanon – obowiązujący wzór
Kaperstwo (Korsarstwo) –to walka lub inne wrogie akty dokonywane w wojnie morskiej przez statki prywatne, działające z upoważnienia państwa na podstawie tzw. listów kaperskich (patentów). Duże znaczenie stanowili kaprzy królewscy za panowania Elżbiety I na terenie Anglii w II połowie XVI wieku w starciach z Hiszpanią
Karawela – w XV – XVII w. jednopokładowy trójmasztowy żaglowiec
Kartel – porozumienie przedsiębiorstw zawiązywane w celu ustalenia poziomu cen, wielkości produkcji i podziału rynku
Kasta – w potocznym znaczeniu zamknięta grupa społeczna lub zawodowa (starożytne Indie-system kastowy)
Kasztelan – urzędnicy zarządzający kasztelaniami, reprezentanci księcia, w jego imieniu sprawowali sądy, dowodzili armią oraz ściągali daniny
Klauzula – zastrzeżenie lub warunek w umowie, układzie, traktacie
Koczownicy – wędrownie plemiona
Kodeks – to zbiór praw i obowiązków każdego obywatela (najbardziej znane kodeks Hammurabiego-Babilonia, kodyfikacja prawa dokonana przez cesarza Justyniana)
Kodyfikacja – opracowanie i wydanie w postaci jednolitej, usystematyzowanej i opartej na wspólnych zasadach całości przepisów prawnych regulujących określoną dziedzinę (prawo karne, prawo cywilne, postępowanie administracyjne); w rezultacie kodyfikacji powstaje kodeks, zastępujący akty prawne uprzednio obowiązujące
Kolaboracja – współpraca z okupantem lub władzą niepopieraną przez większość społeczeństwa (symbol kolaboracji podczas II wojny światowej na terenie Norwegii- Vidkun Quisling)
Kolaż – mieszanina różnych stylów, elementów i gatunków sztuki
Kolczuga – to zbroja pleciona z metalowych kółek
Kolektywizacja – likwidacja indywidualnych gospodarstw chłopskich przez przymusowe połączenie ich w wielkie socjalistyczne przedsiębiorstwa rolne
Kolonializm – obszar, zwykle zamorski, podbity przez jakieś państwo i przez nie wykorzystywany (kolonie greckie-Mesalia, Kyme, Tarent, Syrakuzy, kolonia fenicka-Kartagina)
Kolonizacja – zasiedlanie danego terytorium przez obcy lud (Wielka Kolonizacja-dotyczyła terenu antycznej Grecji czyli Hellady)
Kołczan – futerał na strzały do łuku, noszony u pasa
Komendacja – umowy, na mocy których wasal oddawał się wraz z majątkiem pod opiekę możnego

(seniora)

Kompania – stowarzyszenie kupców powstałe zwykle w celu prowadzenia handlu zagranicznego (liczne kompanie powstały u schyłku średniowiecza co związane było z wyprawami zamorskimi , rozwojem handlu oraz pojawieniem się nowych rynków zbytu)

Komunizm – ustrój, w którym nie istnieje własność prywatna, a wszystkie dobra są wspólne

Kondominium – obszar pozostający pod wspólnym panowaniem dwu lub większej liczby państw; zwykle forma władzy kolonialnej(np. kondominium brytyjskie w XIX wieku)

Konfederacja – związek państw powołany dla osiągnięcia konkretnego celu, bez ograniczenia suwerenności poszczególnych rządów

Konfucjanizm – system filozoficzny powstały w wyniku nauczania Konfucjusza, głoszący iż zbudowanie idealnego społeczeństwa i osiągnięcia pokoju na świecie jest możliwe dzięki przestrzeganiu obowiązków wynikających z hierarchii społecznej oraz zachowaniu rytuałów : jego podstawowym założeniem jest pogląd , że wszystko , co się dzieje , musi być zgodne z „ładem nieba ” (tao):od II w.p.n.e. konfucjanizm stał się religią państwową w Chinach

Koniunktura – całokształt wskaźników życia gospodarczego wskazujących stan gospodarki kraju lub danego rynku towarowego

Konkordat – umowa między papieżem, a państwem

Konkwistadorzy – portugalscy i hiszpańscy uczestnicy wypraw zdobywczych w Afryce, Azji i Ameryce (Cortez, Pizzaro)

Konserwatyzm - ideologia stworzona w XVIII – XIX w. uznająca szacunek dla tradycji odziedziczonej po poprzednich pokoleniach, konserwatyści odrzucają postęp, reform

Konstytucja – ustawa zasadnicza określająca system władz państwa oraz prawa i obowiązki jego obywateli. W czasie demokracji szlacheckiej uważano za konstytucję zbiór praw ustanowionych przez sejm, mających charakter dzisiejszych ustaw

Konsystorz – najwyższa władza administracyjno – sądowa w Kościele protestanckim

Kontestator – buntownik, człowiek otwarcie kwestionujący powszechnie uznane poglądy, wartości, normy

Kontrasygnata – współpodpisanie aktu prawnego przez osobę drugą, konieczne do wejścia w życie tego aktu

Kontrybucja –w średniowieczu danina na rzecz panującego lub państwa; danina pieniężna narzucona w traktacie pokojowym państwu pokonanemu; w czasie wojny danina nakładana przez okupanta na ludność terytorium okupowanego

Kopia – broń jazdy średniowiecznej, złożona z długim drzewca i osadzonego na nim ostrza, ozdobiona proporcem

Koran – święta księga islamu

Kosmogonia – mitologiczne lub religijne wyobrażenie o pochodzeniu świata

Kosmopolityzm – brak przywiązania do własnego narodu i tradycji; kosmopolita uznaje, że ojczyzna jest tam, gdzie on się akurat znajduje

Kreol – potomek dawnych imigrantów hiszpańskich, portugalskich lub francuskich, urodzony w Ameryce Południowej i na południu Stanów Zjednoczonych

Kręgi cywilizacyjne – kraje i ludy znajdujące się w obszarze promieniowania danej cywilizacji

Królewszczyzna –dobra ziemskie należące do monarchy (inaczej domena królewska). Nazwa "królewszczyzna" przyjęła się w XV wieku

Krucjata–inaczej wyprawa krzyżowa. Wojny przeciwko poganom lub przeciwnikom Kościoła prowadzone w celu szerzenia wiary katolickiej i opanowania Ziemi Świętej (XI-XII wiek)

Krytycyzm – nurt filozoficzny polegający na krytykowaniu, czyli uważaniu za złe, podstawowych prawd

Ksenofobia – niechęć, wrogość do cudzoziemców

Kultura – to innymi słowy owoce dążeń do zaspokojenia potrzeb duchowych człowieka bądź też wszelkie

wytwory myśli i działalności człowieka

Kulturkampf – walka polityczna i ideologiczna (stosowana m.in przez Zjednoczone Niemcy ery kanclerza Otto von Bismarcka wobec ludności polskiej w zaborze pruskim)

Kwakrzy – protestancka grupa wyznaniowa powstała w Anglii w XVII wieku

Kwarciane wojsko – stałe wojsko zaciężne, utworzone w połowie XVI wieku w celu obrony południowo-wschodnich granic Rzeczypospolitej; utrzymywane z kwarty, tzn. z 1/4 dochodów z dóbr królewskich

L

Laicyzacja – nadanie charakteru świeckiego

Latyfundia – wielkie majątki ziemskie magnatów, dzięki czerpanym z nich zyskom zdobywali oni wysoką pozycję ekonomiczną i polityczną zyskać jej poparcie

Legat – w Kościele katolickim duchowny występujący w imieniu papieża, wysyłany jako jego przedstawiciel w celu spełnienia jakiejś misji

Legion – podstawowa jednostka wojskowa w starożytnym Rzymie, która składała się z 4200 legionistów i 300 ekwitów (podział legionów na manipuły oraz kohorty)

Lennik – właściciel dóbr lub władca w średniowieczu, zobowiązany do składania postawionemu wyżej od siebie księciu lub monarsze, to jest seniorowi, hołdu. Hołd miał być wyrazem szczególnej czci i uwielbienia. Lennik był także zobowiązany do składania daniny oraz do okazywania pomocy wojskowej w czasie wojny

Lenno – ziemia wraz z poddanymi nadawana w średniowieczu przez seniora wasalowi, pod warunkiem wykonywania pewnych powinności na rzecz nadającego. Główną powinnością lennika było posłuszeństwo i służba wojskowa na wezwanie seniora

Liberalizm (z łaciny liberalis – dotyczący wolności, od liber – wolny), doktryna społeczno-polityczna zakładająca ograniczenie funkcji państwa w sferze gospodarki i poszerzenie zakresu wolności jednostki. Powstała na przełomie XVII i XVIII w. Liberum veto – "wolne nie pozwalam" - prawo zezwalające jednemu posłowi na zerwanie sejmu i unieważnienie wszystkich jego uchwał

Lichwa – pożyczanie pieniędzy na procent (Lichwa rozpowszechniona była zwłaszcza w okresie wieków średnich czyli średniowieczu)

Lobby – nieformalna grupa nacisku, reprezentująca interesy jakiegoś środowiska (np. lobby paliwowe)

Lokacja – nadanie przywilejów na mocy których powstawała samorządna wspólnota mieszkańców miasta lub wsi

Łoża masońska – jednostka organizacyjna, lokalne stowarzyszenie masonerii; na czele łoży masońskiej stał mistrz; łoża masońskie poszczególnych krajów łączyły się w związki zwane Wielkimi Łożami lub Wielkim Wschodem

Ludność autuchtoniczna – nowo odkryta ludność miejscowa (patrz: autochton)

Lustracja – sprawdzenie związków osób piastujących określone funkcje publiczne z tajnymi służbami komunistycznymi

M

Madrasa – tradycyjna muzułmańska szkoła wyższa dla absolwentów szkół koranicznych. Pierwsza założona w XI wieku. Szczególnie rozwinięty był system madras w Azji Środkowej. W krajach arabskich nazwa oznaczająca każdy rodzaj szkoły

Manufaktura – zakładane od XVI w. duże warsztaty, w których praca wykonywana była ręcznie (manus-ręce, factor-praca)

Marchia (Margrabstwo) – okręg administracyjny ziem kresowych w Cesarstwie Niemieckim; tworzono je na zdobytych ziemiach słowiańskich

Margrabia – zarządzający marchią; o szerszych od hrabiego uprawnieniach wojskowych, administracyjnych i sądowych

Marszałek – w średniowieczu najwyższy urzędnik dworski; w Polsce znany od XIII wieku; XV-XVIII wieku pierwszy minister (marszałek wielki koronny); Korona i Litwa miały odrębnych marszałków wielkich i ich zastępców - marszałków nadwornych

Martyrium – budowla wzniesiona ku czci męczennika, mieszcząca przeważnie jego relikwie lub grób. Charakterystyczny dla sztuki wczesnochrześcijańskiej

Martyrologium – w Kościele katolickim ułożona kalendarzowo księga liturgiczna zawierająca dzieje męczenników, wzmianki o świętych i o obchodzonych uroczystościach

Masoneria (wolnomularstwo) – to tajny ruch międzynarodowy powstały w XVIII wieku, stawiający sobie za cel moralne i społeczne doskonalenie człowieka; szerzył zaczerpnięty z tradycji oświeceniowej światopogląd racjonalistyczny, deistyczny i antyklerykalny

Mecenas – bogaty opiekun artystów i uczonych

Merkantylizm – kierunek myśli ekonomicznej utożsamiający zamożność kraju z osiągnięciem dodatniego bilansu handlowego, dominował w Europie w XVI i XVII wieku. Merkantylizm to także polityka ekonomiczna prowadzona przez państwo w epoce kształtowania się kapitalizmu. Głównym narzędziem tej polityki był handel zagranicznym związany z eksploatacją kolonii. Realizatorem była monarchia absolutna otaczająca opieką rozwój rodzimej produkcji, udzielająca subwencji, nadająca przywileje i nakładająca cła ochronne

Metropolia – prowincja kościelna rządzona przez arcybiskupa, składająca się z kilku biskupstw

Metysi – ludzie urodzeni ze związku Indian z białymi

Miasto – państwo – państwo zorganizowane wokół jednego miasta, obejmujące tylko jego okoliczne ziemie

Miecznik – w Polsce do XIV wieku urzędnik dworski zawiadujący zbrojownią panującego i noszący przed nim miecz; w XIV-XVI wieku - urząd tytularny

Migracja - wędrówka ludności szukającej nowego miejsca zamieszkania

Monarchia – ustrój państwa, w którym rządy sprawuje tylko jedna jednostka (monarcha-władca)

Monarchia absolutna – to ustrój państwa, którego władza ustawodawcza, wykonawcza i sędziowska należała do jednej osoby-króla

Monarchia parlamentarna – ustrój państwa, w którym król sprawował jedynie funkcje reprezentacyjne, parlament natomiast stanowił prawa, określał skład i politykę rządu

Monoteizm – to wiara w jednego Boga

Mudżahedin – islamski bojownik za wiarę

Mulaci – ludzie urodzeni ze związku białych z czarnymi

Mumia – zabalsamowane zwłoki zmarłego pozbawione narządów wewnętrznych

Myto – opłata za korzystanie z promu, przejazd przez groblę, most lub roгатki miasta

N

Nabab - tytuł muzułmańskiego księcia w Indiach, potocznie bogacz

Nacjonalizm – ideologia i ruch polityczny, uznający za najwyższą wartość naród (idée nacjonalistyczne propagował w okresie dwudziestolecia wojennego kanclerz III Rzeszy Adolf Hitler)

Najemnik – członek wojska najemnego (Wojsko najemne czyli inaczej najemnicy, żołnierze najemni, kondotierzy, żołnierze fortuny to formacja wojskowa składająca się z ochotników walczących za pieniądze, najczęściej w służbie obcego wojska dla danego państwa, miasta, władcy, księcia lub jakiejś organizacji, a nawet osoby prywatnej. Wojska te można wynająć do walki, praktycznie, w dowolnej sprawie, ponieważ te formacje nie kierują się idealizmem)

Nihilizm – odrzucenie przyjętych norm, zasad i wartości

Nomenklatura – grupa ludzi uprzywilejowanych przez władzę, wyznaczonych na stanowiska kierownicze w instytucjach i urzędach państwowych

Nomy (okręgi) – niewielkie państewka w starożytnym Egipcie

Nowy Świat – w dobie odkryć geograficznych nazywano tak nowo odkrywane lądy: Ameryki, Australię

Nuncjusz apostolski – legat papieski pełniący równocześnie stałą misję dyplomatyczną. Stały szef misji dyplomatycznej Stolicy Apostolskiej w pierwszej klasie, a jednocześnie przedstawiciel dyplomatyczny papieża jako głowy Kościoła Rzymskokatolickiego w państwie, z którym Stolica Apostolska utrzymuje stosunki dyplomatyczne

O

Obrona potoczna – w Polsce w XV i XVI wieku system obrony południowo-wschodnich granic przed najazdami Tatarów i Wołochów przy użyciu niewielkiego stałego wojska zaciężnego

Ogradzanie – forma pozbawienia chłopów praw własności lub użytkowania ziemi przez bogatych właścicieli w Anglii XII-XIX wiek. Uzyskany obszar ogradzano pod wypas owiec. Ogradzanie pozbawiało niezamożnych chłopów ziemi i pracy, wymuszało przepływ siły roboczej do przemysłu

Oligarchia – ustrój greckich polis, w których władza spoczywała w rękach przedstawicieli możnych rodów

Oligarchia magnacka – rządy w kraju sprawowała wąska grupa magnatów

Oportunista – człowiek bez zasad, przystosowujący się do okoliczności dla osiągnięcia korzyści oraz pobudzenia gospodarki

Ordynacje – w dawnej Polsce zbiór szczegółowych przepisów określających ustrój urzędów, sądów i instytucji

Ortodoksyjny – fanatyczny wyznawca (np. wiary)

Ostracyzm – sąd skorupkowy, wprowadzony w 507 r. p. n. e. Polegał na corocznym wskazywaniu obywatela stanowiącego ewentualne zagrożenie dla demokracji; głosujący wypisywali na glinianych skorupkach imię oskarżonego. Skazany udawał się na 10 lat na wygnanie z polis

P

Pacta conventa – zobowiązania elekta związane ze wstąpieniem na tron

Pacyfizm, ruch społeczny i polityczny dążący do wyeliminowania wojny i przemocy jako sposobu rozstrzygnięcia konfliktów wewnętrznych i międzynarodowych (znani pacyfiści: Immanuel Kant, Denis Diderot). Pierwsze organizacje pacyfistyczne powstały w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii

Pagoda – świątynia hinduska

Palatyn (Komes Palatinum) – to zarządca dworu panującego; w Polsce piastowskiej urząd palatyna połączył się z funkcją wojewody

Panteon – uporządkowany zbiór bogów danej religii (np w Grecji-panteon bóstw olimpijskich)

Państwa-miasta (inaczej polis) – jednostka terytorialna obejmująca miasto i jego najbliższe okolice

Państwo – organizacja polityczna, wyposażona w suwerenną władzę, zajmującą określone terytorium

Państwo podziemne – rząd i administracja terenowa działają w ukryciu, wydają ustawy i prawa obowiązujące wszystkich obywateli.

Pańszczyzna – bezpłatna i przymusowa praca chłopów na ziemi pańskiej

Parcelacja – rozdzielanie posiadłości ziemskich między drobniejszych właścicieli

Parlamentum generale – to łacińska nazwa zjazdu walnego

Pascha – święto żydowskie (na pamiątkę wyjścia izraelitów z Egiptu)

Patriarchat – jedna z najważniejszych jednostek administracyjnych Kościoła

Patriotyzm – miłość do ojczyzny

Patrycjat – grupa najbogatszych mieszczan (m.in. na terenie starożytnego Rzymu)

Piechota wybraniecka – piechota polska składająca się z chłopów-"wybrańców" z dóbr królewskich - 1 chłop z 20 łanów

Pierestrojka – jedno z głównych haseł programu reform ZSRR, ogłoszonych przez Michaiła Gorbaczowa, a także potoczne określenie przeobrażeń, jakie zaszły w ZSRR

Piktogramy – obrazki oddające daną treść :pismo piktograficzne jest najstarszym znanym systemem pisma

Piramidy – budowle w kształcie ostrosłupa, które wznosili faraonowie, by służyły mu jako grobowce

Pismo klinowe – pismo, które zapisywano na glinianych tabliczkach przy pomocy rylca, którego końcówka zakończona była klinem; wynalazek Sumerów (Mezopotamia)

Plebs – najniższa warstwa ludności miejskiej

Pluralizm – współistnienie wielu opcji politycznych lub światopoglądowych

Politeizm – czyli wiara w wielu bogów

Polonizacja – przejście przez cudzoziemców polskiego języka i kultury.

Połownictwo – system dzierżawy ziemi, w którym właściciel ziemi otrzymuje do użytkowania połowę zbiorów. Rozpowszechnione w systemie lennym, występuje do dziś w niektórych państwach kapitalistycznych

Posłowie ziemscy – przedstawiciele ziem wybierani na sejmikach

Pospolite ruszenie – to ogół szlachty powoływanej pod broń w czasie wojny

Pospółstwo – średnia warstwa ludności miejskiej

Powstanie -wyzwoleńcza walka zbrojna

Prawa kardynalne – w Polsce w XVII i XVIII wieku podstawowe zasady ustroju państwa; obejmowały m.in. wolną elekcję, liberum veto, nietykalność osobistą szlachty i poddaństwo chłopów

Prawo mili miejskiej – przywilej handlowy nadawany niektórym miastom przez panującego; w promieniu jednej mili od miasta nie mogą istnieć żadne, poza miejskimi, targi, składy sukna, piekarnie, kramy, jatki, kramy z obuwiem i karczmy

Prawo niemieckie – zespół norm zachodnioeuropejskich przyjmowanych przez Polskę za pośrednictwem miast niemieckich (Magdeburg, Lubeka) na początku XIII wieku; początkowo jako prawo napływowej ludności, później posłużyło za wzór prawno-organizacyjny przy lokacji polskich wsi na prawie czynszowym oraz rozwijaniu w miastach organizacji samorządowej

Prawo składu (skład) – przywilej handlowy nadawany niektórym miastom od drugiej połowy XIII wieku przez panującego; przejeżdżający przez nie kupcy musieli wystawiać na sprzedaż towary przez pewien czas (względne prawo składu), musieli sprzedawać część (częściowe prawo składu) lub wszystkie towary (całkowite prawo składu); straciło znaczenie XV-XVIII wieku wraz z rozwojem nowożytnej formy wymiany

Precedens – rozstrzygnięcie lub zdarzenie służące jako uzasadnienie podobnego postępowania w przyszłości

Predystynacja – przeznaczenie, przekonanie, że pośmiertny los człowieka jest z góry ustalony przez wolę Boga (Jan Kalwin-idea predystynacji)

Prekursor – zwiastun nowych idei, zjawisk, trendów

Prerogatywa – szczególne prawo, przywilej związany z zajmowanym stanowiskiem

Pretendent – kandydat lub konkurent, roszczęcy sobie prawo do czegoś, np. do objęcia władzy

Prezbiterianie – wyznawcy kalwinizmu w Anglii i Szkocji, którzy w XVI wieku nie przejęli zasady episkopalizmu obowiązującej w anglikanizmie. Prześladowani do 1688 - emigrowali masowo do Ameryki Północnej. Obecnie dominują w Szkocji, ponadto tworzą wspólnoty w Anglii, USA i byłych koloniach angielskich

Protekcjonizm – polityka ochrony produkcji i handlu krajowego przed konkurencją zagraniczną

Protektorat – forma zależności państwowej, w której silniejsze państwo przejmuje kontrolę nad słabszym

Pryncypat – ustrój stworzony przez Oktawiana, łączy monarchiczne formy rządów z instytucjami i ideologią republikańską

Przeor – wybierany przez władze zakonne przełożony niewielkiego klasztoru
Przywileje – specjalne prawa szlachty, nadawane przez kolejnych władców
Pucz – zamach stanu dokonywany przez grupę spiskowców, najczęściej wojskowych (np. pucz w Monachium-próba przejścia władzy w Niemczech przez NSDAP, Hitlera i jego zwolenników)
Purytanie – wyznawcy angielskiego odłamu kalwinizmu

R

Racjonalizm – kierunek filozoficzny, według którego najważniejszy jest rozum, rozsądek ponad dogmaty, zabobony i uczucia; za myśl przywódczą uważano Kartezjuszowe "myślę, więc jestem"
Rajcowie – członkowie rady miejskiej, początkowo wybierano ich w liczbie od 4 do 8, z czasem, zwłaszcza w większych miastach, liczba ich wzrosła od 12 do 24
Rajtarzy – rodzaj jazdy, m.in.: we Francji w XVI wieku lekkobrojna, w Niemczech i Szwecji w XVI-XVIII wieku ciężka; w Rzeczypospolitej w XVII wieku lżejsza jazda autoramentu cudzoziemskiego
Ranczer – rolnik amerykański
Ratyfikować – to znaczy zatwierdzać umowę międzypaństwową
Rządy autorytarne – władzę w państwie przejmuje osoba ciesząca się szczególnym uznaniem wśród wpływowych ludzi i znacznej części społeczeństwa. Objęcie władzy nastąpiło nie w drodze wyborów lecz zamachu stanu lub zawarcia pewnych, specjalnych układów z wpływowymi ugrupowaniami politycznymi.
Swobody demokratyczne są ograniczone przy zachowaniu niektórych instytucji demokratycznych i systemu wielopartyjnego
Reforma – to zmiana mająca na celu naprawę
Reformacja – ruch religijny o charakterze społecznym, narodowym i obyczajowym (luteranizm, kalwinizm, zwinglizm, anglikanizm)
Regalia – zastrzeżone dla władcy uprawnienia w różnych dziedzinach gospodarki
Regencja – rządy opiekuńcze, sprawowanie władzy przez osobę ustanowioną na okres małoletniości, dłuższej choroby lub dłuższej nieobecności panującego
Reglamentacja – ograniczenie, przydzielenie (np reglamentacja towarów)
Rekonkwista – zwycięska zbrojna walka chrześcijan VIII-XV w. o odzyskanie ziem Półwyspu Iberyjskiego spod panowania muzułmanów. Wg tradycji zapoczątkowana bitwą pod Covadongą, w rzeczywistości do początku XI w. objęła tylko północną część półwyspu. Dopiero po rozpadzie państwa kordobańskiego przybrała na sile. Zakończona kapitulacją Grenady w 1492 roku
Rekwizycja – zajęcie majątku osób cywilnych na potrzeby wojska
Reparacja – odszkodowanie za szkody wojenne
Republika – ustrój polityczny państwa, na czele którego stoi prezydent wybierany przez uprawnionych obywateli (jedną z pierwszych republika rzymska-okres VI-I wieku pn.e, zakończony w 27 roku p.n.e rządami cesarza Oktawiana Augusta-powstaje pierwsza forma cesarstwa pryncypat)
Restauracja – przywrócenie panujących dynastii
Restytucja – przywrócenie stanu pierwotnego jako forma naprawienia wyrządzonej szkody
Retoryka – sztuka wymowy, rozwinięta w V w. p. n. e., wykładana jako nauka
Reuniony – prowincje i miasta graniczne wcielane do Francji przez Ludwika XIV na podstawie orzeczeń francuskich izb sądowych. W tym trybie zajęto m.in. Luksemburg, tereny Lotaryngii i Alzacji (1681 Strasburg)
Rewindykacja – odzyskanie utraconej własności; również dochodzenie w drodze prawnej zwrotu własności
Rewizjonizm – dążenie do zmiany lub obalenia obowiązujących umów i traktatów międzynarodowych, szczególnie dotyczących granic
Rewolucja – gwałtowne obalenie za pomocą siły rządów w państwie lub próba takiego obalenia

Rokosz – zbrojne wystąpienie szlachty przeciwko królowi (np. Rokosz Zebrzydowskiego)
Romanizacja – proces przyjmowania rzymskich wzorów cywilizacyjnych przez inne ludy
Rozbicie dzielnicowe – podział państw feudalnych na dzielnice rządzone przez członków różnych dynastii
Ruś Halicka – kraina historyczna, leżąca w dorzeczu górnego Dniestru, Bugu i Styru, przez którą przebiegały w Średniowieczu ważne szlaki handlowe z zamożnymi miastami jak Lwów, Halicz, Brześć. Została przyłączona do Polski w XV wieku przez Kazimierza Wielkiego

S

Sagi – w większości anonimowe opowieści z dziejów ludów skandynawskich
Sahajdaczny hetman – to dawna godność wojskowa u Kozaków odpowiadająca stanowisku hetmana polnego; osoba piastująca tę godność
Sanacja – potoczne określenie obozu piłsudczyków rządzących Polską od przewrotu majowego w 1926 roku do 1939 roku
Sankcjonować – nadawać moc prawną, zatwierdzać
Sarkofag – to trumna w kształcie ciała do której chowano zwłoki umarłego
Sarmatyzm – ideologia szlachecka głosząca, iż szlachta wywodzi się od starożytnych Sarmatów
Sądy kapturowe – zobowiązane do strzeżenia porządku publicznego
Schizma wschodnia – rozłam między Kościołem rzymskim a prawosławnym
Secesja – odłączenie się od państwa, organizacji, unii
Sejm walny – najwyższy organ władzy w Polsce. Sejm zwyczajny zbierał się co dwa lata na sześć tygodni, w nagłych potrzebach zwoływano sejmy nadzwyczajne
Sejmiki deputackie – obierające deputatów do Trybunału
Sejmiki elekcyjne – wybierały one urzędników powiatowych oraz kandydatów do królewskiej nominacji na sędziego
Sejm konwokacyjny (konwokacja) – pierwszy sejm w czasie bezkrólewia; ustalał miejsce i czas elekcji oraz przygotowywał pacta conventa
Sejmiki przedsejmowe – wybierały posłów na sejm walny
Sejmiki ziemskie – zjazdy szlachty z poszczególnych ziem
Sejmokracja – ironiczne określenie nadmiernego wpływu sejmu na rządy państwem
Sekularyzacja – zeświecczenie, zwłaszcza dotyczące dóbr i prerogatyw organizacji religijnych, np. dóbr kościelnych, szkolnictwa (np. sekularyzacja Prus)
Senior – można przyjmujący obowiązek opieki nad wasalem w zamian za jego podporządkowanie się. Wielu seniorów było wasalami innych seniorów. Taki senior, który nie miał nad sobą żadnego zwierzchnika, nazywał się suwerenem
Seniorat (zasada senioratu) – zasada dziedziczenia dóbr przez najstarszego członka rodu bez względu na stopień pokrewieństwa ze zmarłym
Serwituty – to prawo korzystania z określonych służebności na cudzej nieruchomości. W Polsce od czasów feudalnych służebności przysługujące chłopom na gruntach dworskich (np. prawo wypasu bydła na pastwiskach lub zbierania opału w lasach należących do dworu), także prawa przysługujące panu na gruntach chłopskich
Skryba – uczonego w Egipcie jako nielicznego posługiwał się pismem
Sobór – wielki zjazd biskupów pod przewodnictwem papieża (np. Sobór Trydencki)
Socjotechnika – ogół metod kształtowania zachowań jednostek i grup społecznych
Socrealizm – kierunek narzucony artystom przez władze stalinowskie, zaangażowano sztukę w walkę o socjalizm
Solidaryzm – pogląd głoszący konieczność zgodnej współpracy różnych grup społecznych
Softys – w średniowieczu osoba postawiona przez pana feudalnego na czele wsi lokowanej na prawie

niemieckim

Stadhouder – od końca XV wieku namiestnik poszczególnych prowincji niderlandzkich. Od końca XVI wieku najwyższy urzędnik republikański

Stan – grupa społeczeństwa mająca osobne prawa. Istniały cztery stany: rycerstwo (szlachta), duchowieństwo, mieszczaństwo i chłopstwo

Stany Generalne – we Francji, zgromadzenie przedstawicieli duchowieństwa i chłopów. Zwoływane przez króla od 1302 roku, kompetencje głównie doradcze, także nakładanie podatków nadzwyczajnych.

Zwołane w 1789 roku przez Ludwika XVI przekształciły się w Zgromadzenie Narodowe, dając początek Wielkiej Rewolucji Francuskiej lata 1789-99

Stary Świat – w dobie odkryć geograficznych nazywano tak znane już wcześniej lądy: Europę, Azję i Afrykę

Statut – zbiór przepisów regulujących strukturę, zadania i sposób działania instytucji lub organizacji; zbiór praw, kodyfikacja

Statuty synodalne – w Kościele katolickim akty ustawodawstwa partykularnego, uchwalone na zjazdach biskupów i kleru prowincji kościelnej (statuty prowincjonalne) lub diecezji (statuty diecezjalne); w Polsce znane od XIII w

Stolnik – w dawnej Polsce do końca XIII wieku urzędnik nadworny, opiekujący się stołem panującego, następnie urząd tytularny

Stopa mennicza – liczba monet danego rodzaju wybitych z podstawowej jednostki wagowo-pieniężnej kruszcu

Sułtan (z języka arabskiego- "ten, który ma władzę") – tytuł władcy islamskiego, używany w wielu krajach muzułmańskich, m.in. w Turcji osmańskiej do 1922. Państwo rządzone przez sułtana to sułtanat.

Termin "sułtan" powstał w czasach kalifatu Bagdadzkiego. Początkowo kalif był jednocześnie władcą świeckim i religijnym tego państwa, a jego władza wynikała z bezpośrednich, rodzinnych związków z Mahometem

Sukcesja – następstwo tronu, dziedziczenie praw do tronu

Sukurs – pomoc, przyjść z pomocą

Suwerenność - niezależność

Sygnatariusz – państwo, organizacja lub osoba podpisująca umowę międzynarodową

Synagoga – świątynia żydowska

Syndykat – porozumienie przedsiębiorstw zawiązywane w celu dokonania wspólnego przedsięwzięcia

Synkretyzm – połączenie różnych tradycji, systemów, koncepcji lub stylów

Synod – w Kościele katolickim zjazd duchowieństwa poszczególnych jednostek administracyjnych (diecezji, metropolii) lub kraju

Szabat – ostatni, świąteczny dzień religii żydowskiej

Szkuta – statek wiosłowo-żaglowy do wielokrotnego użycia, a galar po wykorzystaniu był sprzedawany na drewno

Sznika – niewielki, smukły i zwrotny okręt żaglowy z XV wieku, 1- lub 2-masztowy z ożaglowaniem rejowym

Szkuner – typ osprzętu żaglowego lub żaglowiec noszący ten typ osprzętu. Posiada dwa lub więcej masztów o ożaglowaniu skośnym

Szlachta – stan powstały w XIII – XIV w. na skutek potwierdzenia dawnych przywilejów rycerskich

Szowinizm – poczucie wyższości własnego narodu połączone z pogardą dla innych narodów

Świętopietrze – podatek płacony Kościołowi na rzecz budowy bazyliki Św. Piotra

T

Technokrata – sprawny fachowiec, realizujący pragmatyczne cele

Teogonia – mitologiczne lub religijne wyrażenie o pochodzeniu bogów

Teokracja (dosłownie: rządy Boga) – ustrój państwowy, w którym najwyższą władzę sprawują kapłani.

Podstawą tej władzy jest doktryna religijna, według której suwerenna władza należy do bóstwa, a kapłani, jako najbliżsi bóstwu, są jej wykonawcami. Terminu teokracja użył po raz pierwszy historyk żydowski Józef Flawiusz

Terminator – uczeń jakiegoś zawodu, rzemiosła u mistrza rzemieślniczego (terminowac u kogoś)

Teza – twierdzenie, do którego przedstawia się uzasadnienie

Trójpólówka – dawny system rolniczy, rozpowszechniony w środkowej Europie w X-XII wieku. Ziemię dzielono na trzy pola, z których każde kolejno ugorowało, w drugim roku obsiewane ozimną, w trzecim roku zbożem jarym. Z czasem ugór zastępowano uprawą roślin motylkowatych i okopowych

Tolerancja religijna – swoboda wyznawania innej religii, niż religia panująca w danym kraju Trybut – danina narzucana przez silniejsze państwa słabszym lub pokonanym

Trybunał – to sąd szlachecki drugiej i ostatniej instancji

Trybut – danina, zwykle pieniężna, świadczona przez jednego władcę innemu jako wyraz uznania zwierzchności terytorialnej

Trygław – bóg słowiański

Turniej – w średniowieczu zawody rycerskie polegające na prowadzeniu indywidualnej lub grupowej walki według ściśle określonych przepisów

Tyrania – ustrój greckich polis, władzę przejmowała jednostka

U

Ukaz – w dawnej i obecnej Rosji dekret, edykt lub akt prawny wyższego rzędu wydawany przez cara lub prezydenta, a w czasach istnienia ZSRR przez najwyższe organy państwowe

Unia – dobrowolny związek dwóch lub kilku państw, które powiązane są ze sobą na warunkach korzystnych dla każdej ze stron

Uniwersał – akt prawny wydawany w sprawach gospodarczych, wyznaniowych lub wojskowych, a także zwołujący szlachtę na sejm lub pospolite ruszenie

Urbanizacja – proces tworzenia się miast

Uwłaszczenie – nadanie majątku na własność jego użytkownikowi, uwłaszczenie chłopów stanowiło podstawę reform rolnych

Uzurpacja – bezprawne przywłaszczenie władzy stanowiska lub praw

W

Warna – staroindyjski termin oznaczający klasę (stan) społeczną. Istnienie kilku warn jakościujących hinduistów jest formą i wyrazem hinduizmu jako systemu religijno-społecznego. Przynależność do warny jest dziedziczna

Wasal – we wczesnym średniowieczu wolny oddający się aktem komendacji w opiekę seniorowi; w zamian za nią i otrzymane lenno zobowiązany do służby wojskowej dla seniora; później w stosunkach lennych ten, który złożył seniorowi hołd i przysięgę na wierność

Westwerk – w bazylikowych kościołach klasztornych przedromańska i romańska masywna część zachodnia, usytuowana poprzecznie do korpusu nawowego, flankowana wieżyczkami schodowymi, z większą wieżą na przedłużeniu nawy głównej, mieszczącą w górnej kondygnacji otwartą do nawy kaplicę lub łożę (empore) władcy

Wezyr – tytuł najwyższego dostojnika w dawnej Turcji sułtańskiej. Wielki wezyr był szefem rządu i głównym dowódcą armii

Witraż – ozdobne wypełnienie okna, wykonane z kawałków kolorowego szkła wprawianych w ołowiane

ramki osadzone między żelazne sztaby. Ramki stanowią kontur rysunku, kreskowanie na szkle lub malowanie na nim przezroczystymi farbami podkreśla charakterystyczne elementy

Władza sędziowska – określa typ ustroju i sprawiedliwości społecznej. Rozstrzyga spory między władzą ustawodawczą a wykonawczą

Władza ustawodawcza – określa ustrój w państwie, wydaje prawa i decyzje w sprawach gospodarczych, społecznych, religijnych i politycznych

Władza wykonawcza – kieruje państwem, administracją, wojskiem, wciela w życie postanowienia władzy ustawodawczej

Wolna elekcja – wybór na jakieś stanowisko lub urząd dokonywany przez szlachtę (władcy elekcyjni to Stefan Batory czy Henryk Walezy)

Wyprawy krzyżowe – wojny, którym od końca XI w. papież nadawał status „świętych”

Z

Zapał – w armatach z XVIII wieku mały otwór w tylnej części działa, którą iskra z lontu biegła do ładunku w lufie

Zasada legitymizmu – zasada, do której odwoływano się podczas Kongresu Wiedeńskiego, podejmując decyzje ustrojowe, uznawano, że jedynymi legalnymi władcami są monarchowie dynastyczni

Zasada pryncypatu – ustanowiona przez Krzywoustego zasada według której władzę zwierzchnią nad pozostałymi książętami dzielnicowymi sprawował książę pryncypa, posiadający dzielnicę senioralną z Krakowem

Zasada równowagi – również na Kongresie Wiedeńskim, polegała na równomiernym podziale wpływów mocarstw na kontynencie

Zasada senioratu – ustanowiona przez Krzywoustego zasada dziedziczenia tytułu pryncypa przez kolejnych najstarszych Piastów

Zbór – nazwa protestanckich gmin religijnych (parafii) i miejsc kultu (kościół); także nazwa ewangelickich Jednot w Polsce w XVI wieku (zbór małopolski, zbór litewski)

Ziggurat – to rozbudowany kompleks świątynny, na szczyci stawiano świątynie bogów

Źródła historyczne – wszelkie zachowane ślady działalności człowieka, za pomocą których poznajemy przeszłość

Zimna wojna – wojna prowadzona środkami politycznymi, ekonomicznymi i propagandowymi bez sięgnięcia do użycia broni (Zimna wojna dotyczyła okresu po II wojnie światowej starcia Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej oraz Związku Radzieckiego, wywoływała stan napięcia groźbą ogólnoswiatowego konfliktu rozpetanego przez mocarstwa)

Żupy – średniowieczne przedsiębiorstwa górnicze
